

KAPALIÇARŞI'YA BİR KEZ DAHA BAKMAK

Hikmet Nazlı Pişkin

Özet: Sosyal tarih ile şehir tarihi arasındaki ilişki açısından bakıldığında günlük hayat ile büyük ölçekli sosyal ve iktisadî yapılar birbirini tamamlayan alanlardır. Tarihte Doğu-Batı ilişkilerinin denetiminde bazı merkezler öne çıkmıştır. 17. yüzyılda İstanbul da bu merkezlerden biridir. Bu çalışmada şehir tarihinin konularından biri olan şehrin yapıları ve bu yapıların işlevleri bağlamında Kapalıçarşı örneği ele alınarak 16. ve 17. yüzyılda İstanbul'u ziyaret etmiş İngiliz seyyahlardan dördünün verdiği bilgiler ışığında Kapalıçarşı'nın söz konusu dönemde Batı'ya yansıtılması üzerinde durulacaktır. 16. yüzyılın son çeyreğinde kuralları belirlenmiş olan seyahatname yazma sanatı *ars apodemica*'ya göre ziyaret edilen yerdeki çarşıların anlatılması gerekmektedir. Bu çerçevede 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyılda Akdeniz dünyasına gelen John Sanderson, William Biddulph, William Lithgow, George Wheler da eserlerinde İstanbul'daki bedesteni, Kapalıçarşı'yı, anlatmışlardır. Kapalıçarşı, bu eserlerde "ötekini" keşfetme ve anlama çabası çerçevesinde salt mimari bir unsur olarak değerlendirilmek ötedir.

Anahtar Sözcükler: Kapalıçarşı, seyahatname, İngiliz seyyahlar, 17. yüzyıl, *ars apodemica*.

Other Gates: Kapalıçarşı as Reflected in the English Travel Accounts

Abstract: Daily life and public buildings are interconnected according to the relation between the social history and history of cities. Through out the history of Mediterranean some centers play important roles in the control of East-West relationship. İstanbul, is one of them when 16th. and 17th. centuries are considered. This paper is focused on Kapalıçarşı within the context of public buildings and their functions as being the subject of history of cities and examines how Kapalıçarşı is reflected in the views of four English travellers who visited İstanbul in the last quarter of 16th century and during the 17th. century. As per *ars apodemica*, the art of travel account writing whose rules had been set in the last quarter of the 16th. century, it is a must to describe the market places in a city. Thus, John Sanderson, William Biddulph, William Lithgow, George Wheler wrote about the closed market place in İstanbul, bedesten or Kapalıçarşı in their accounts. In their travel accounts Kapalıçarşı, stands not only as a mere architectural subject but also as a tool for discovering "the other."

Keywords: Kapalıçarşı, travel accounts, English travellers, 17th. century, *ars apodemica*.

Şehir tarihi çalışmalarındaki en önemli noktalardan birisi belki de çerçevesinin kesin olarak çizilememesidir. Farklı yöntem önerileri, kapsamı her geçen gün genişlemekte olan bu alanda daha verimli çalışmalara yönelmeye olanak tanımaktadır. Sosyal tarih ile şehir tarihi arasındaki ilişki ise daha yoğun bir tartışmayı içermektedir. Günlük hayat ile büyük ölçekli sosyal

ve iktisadî yapıların birbirini tamamlayan alanlar olarak düşünülmesinin zorunluluğuna inanan C. Tilly'ye göre sorulması gereken sorular, gündelik hayat ve bunun ulusal/uluslararası güç politikasına etkileri, siyasi sistemleri ayırıştırarak farklılıklar, teknoloji ile hayat ilişkisi, ulus-devletlerin şehir devletlerinin yerini niçin ve nasıl aldığı sorularıdır. Şehir tarihi çalışmalarının konuları arasında, şehirlerin işlevleri, şehir peyzajı, binalar, çarşılar, konutlar, şehrin iâşesi, yolları, şehirdeki nüfus hareketleri, sosyal yapı, siyaset, gruplar, dinî ayrımlar ve büyük şehirlerin idaresi sayılabilir.¹ Bu çalışmada şehir tarihinin konularından biri olan şehrin yapıları ve bu yapıların işlevleri bağlamında Osmanlı döneminde çarşı kavramı ekseninde günümüzdeki adıyla Kapalıçarşı örneği ele alınarak 16. ve 17. yüzyılda İstanbul'u ziyaret etmiş İngiliz² seyyahlardan bazılarının verdikleri bilgiler ışığında Kapalıçarşı'nın söz konusu dönemde Batı'ya yansıtılması üzerinde durulacaktır.

Tarihte Doğu-Batı çatışmasında Doğu'da ve Batı'da bazı merkezler ön plana çıkmış ve özellikle bu merkezlerin temelini Doğu-Batı ilişkilerinin denetimi oluşturmuştur. Batı uygarlığının merkezleri sırasıyla takip edildiğinde erken modern dönemde Hollanda ve İngiltere'nin ön planda olduğu görülür. Doğu'da da benzer merkezler söz konusu olmuş ve Osmanlı Devleti bu merkezlerden biri olma özelliğini göstermiştir.³ Batı dünyasının Doğu'ya karşı takındığı tavrın temelleri, sadece Doğu ile Batı arasında yapılan ayırım olan coğrafi farkındalığa değil, Doğu dünyasında bulunmuş yazarların, seyyahların, tanıklık ettikleri olaylar veya çeşitli karşılaşmalar üzerinden kurdukları gerçekliğe de dayanır. Doğu hakkındaki Batı düşünce sistemi, çok katmanlı ve paradoksal olup 18. yüzyıla kadar Batılı yazarların Osmanlılara karşı bir üstünlük düşünmedikleri, ancak Osmanlılar karşısında kendi statülerini sürekli olarak sorguladıkları görülmektedir. Rönesans ve Reform çağı yazarlarının eserlerinde Doğu ile ne şekilde başa çıkılacağını ortaya koyan çok çeşitli fikirler, imgeler yer alır. Edward Said'in varsaydığı tersine⁴ Osmanlılar hakkında derlenen bilgi, Avrupa'nın kendini güçlü ad-

¹ Yunus Uğur, "Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2005, s. 9-25.

² Burada İngiliz ifadesi, incelenen dönemde Commonwealth dahilinde bulunan ve İngiltere tahtına bağlı bulunan milletleri işaret edecek şekilde kullanılmaktadır. Örnek olarak ele alınan seyahatnamelerden birinin yazarı olan William Lithgow aslen İskoçtur.

³ *Semavi Eyice'ye Saygı, Tarihte Doğu-Batı Çatışması Sosyoloji Yıllığı Kitap 12*, Yay. Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yay., İstanbul, 2005, s. 64-65.

⁴ Edward Said, *Oryantalizm, Doğubilim Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, Çev. Nezh Uzel, Pınar Yayınları, İstanbul, 1982. Said, çok geniş bir zaman dilimi içinde Batı'da yazılmış eserlerin hepsinin kapsamını 18. yüzyıl sonunda Batı Avrupa'da ortaya çıkmış düşünce biçimine sıkıştırır.

detmesinden kaynaklanmamaktır. 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı dünyasına gelmiş İngiliz seyyahların eserlerinde Osmanlılara karşı üstünlük duygusundan söz edilemez.⁵ Bu açıdan değerlendirildiğinde ele alınan dönemdeki adıyla Bedesten, Doğu-Batı karşıtlığı eksenini üzerinde yer alır. Batılı seyyahların bedesten hakkında verdikleri bilgiler, Osmanlı'nın ticari zenginliği, malların çeşitliliği ve kıymetinin yanı sıra bedesten binalarının kendilerine duyulan hayranlığı ifade eder.

Bedesten'e Yakından Bakmak

Bedesten, Osmanlı dönemi Türk şehirlerinde ticaret bölgesinin çarşı içindeki merkezi ve değerli malların saklanıp satıldığı bina türü anlamına gelir. Bedesten sözcüğü, bez satan anlamındaki Arapça *bezzâz* sözcüğünden gelmektedir. Bez ise, elbise, bez veya silah, kılıç anlamına gelmektedir. Bedestenler, başta mücevher ve değerli taşlar olmak üzere silahlar, müzeyyen koşum takımları ile değerli kumaşların satıldığı yerlerdi. Belirli bir esnaf veya tüccar grubunun toplu olarak barınıp zanaatkarların çalıştıkları, mallarını sattıkları binalar ise hanlardı. Bir şehirde birçok han bulunabiliyordu, ama genellikle tek bir bedesten mevcuttu. Bu durumun tek istisnası başkent İstanbul'du. İstanbul'da ikisi şehrin merkezinde, birisi Galata'da olmak üzere üç bedesten yapılmıştı. Bedesten ahşap dükkânların aksine kâgir yapı olduğundan yangına karşı daha dayanıklı bir mekândı ve tüccarın mallarının yanı sıra, tüccar ve esnafın kasaları, evrakı, defterleri, loncanın belgeleri burada saklanıyordu. Buna göre, bedesten, şehrin bir nevi çekirdeği durumundaydı. Çarşı ise alışverişin yapıldığı, iki tarafında dükkânların sıralandığı bir veya birkaç sokaktan meydana gelmiştir. Bir yerleşme yerinde kendiliğinden ortaya çıkan çarşıların yanı sıra bir vakıf binasına gelir sağlamak amacıyla ve eğer bu vakıf eser bir cami ise oraya cemaati çekmek amacıyla böyle vakıf eserlerinin yakınına veya uzağına çarşı kurulurdu. Arasta sözcüğü bu tür çarşılara ifade eder. Osmanlı dönemi mimarisinde, basit veya karmaşık yapıları arastalar inşa edilmiştir. Arastaların bir veya iki sıra dükkânlı olanları mevcuttu. Çarşılar bu çekirdeğin etrafında şekilleniyor, iki kenarında dükkânlar olan sokaklar oluşuyordu. Bu gelişme İstanbul'daki Kapalıçarşı'nın nasıl doğduğunu ortaya koyar. Önce yangınlar yüzünden ahşap dükkânlar kâgi-

⁵ Aslı Çırakman, *From the "Terror of the World" to the "Sick Man of Europe" European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth Century to the Nineteenth*, Peter Lang Publishing, 2002, s. 31.

⁶ Semavi Eyice, "Bedesten", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İstanbul, 1992, s. 302-311.

re dönüştürülmüş, ortadaki yolun üstü kâgir tonozla örtülerek Kapalıçarşı oluşturulmuştur. Bu örgünün gelişimiyle bedestenler Kapalıçarşı içinde kalmıştır.⁶ Dilimizdeki çarşı sözcüğü, Farsçada aynı anlamda kullanılan ve dört sokak demek olan *cihar-suk* bileşik sözcüğüne dayanır.⁷

Büyük Çarşı, Çârşû-yı Kebir veya halk arasında Kapalıçarşı olarak adlandırılan, İstanbul'da Beyazıt ve Nuruosmaniye camileri arasındaki iki bedestenin çevresinde meydana gelen ticaret merkezi, tek bir kitle halinde ve aynı zamanda kurulmamıştır. Sokakların üstlerinin tonozlarla örtülmesinden sonra belirli girişlerin kapılarla korunması ve emniyete alınması kapalı bir çarşının meydana gelmesini yol açmıştır. İstanbul'un fethinden sonra, vakıflara gelir sağlamak amacıyla çok kubbeli, kapalı bir mekân inşa edilerek ticaretin burada toplanması sağlanmıştır. Bu bedestenin adı, Bezzâzistan, Bedestân-ı Atîk, Büyük Bedesten, Cevâhir Bedesteni idi. Günümüzde İç Bedesten olarak anılır. Büyük Bedesten'in az ilerisinde yer alan ve Sandal Bedesteni (Bedestân-ı Cedîd, Yeni Bedesten) denen bedesten ise, bugünkü Kapalıçarşı'nın çekirdeğini oluşturacak ve Fatih zamanında inşa edilen ikinci bedestendir.⁸ Fatih Sultan Mehmed, çarşı ve çevresinde Akdeniz'in en büyük iktisadi faaliyet alanını oluşturur. 1473 tarihli vakfiyede Eski Bedesten adlı bedestende 124 dükkânın (sanduk) bulunduğu, bu bedestenin dışında ise 72 ek işyerinin inşa edildiği bilgisi yer almaktadır. Dükkân sıraları şu şekilde listelenmiştir: İpek tüccarları pazarı, kavukçular ve takkeçiler pazarı, bitpazarı, kavaflar pazarı, eğerciler pazarı, pamuk-yün esvap pazarı. Bu bedestende kumaş, mücevherat, baharat gibi devrin değerli nesnelere ticaretinin yanı sıra esir tüccarları da esir ticareti işlerini buradan yürütmekteydiler. 1489'da vakıf gelirlerinin toplanması için yapılan ayrıntılı bir tahrirden, bedestenin iç kısmında 126 dükkân, dışındaysa 782 dükkân olmak üzere toplam 908 dükkân olduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, Bedestân-ı Cedîd'de Bedestân-ı Atîk'teki gibi mücevherat satılmadığını belirtir. Sandal (İpek) Bedesteni denen Bedestân-ı Cedîd'de ipek satışı yapan dükkânlar bulunuyordu.⁹ Bugün Sandal Bedesteni dediğimiz bina kompleksi Fatih Sultan Mehmed'in birinci vakfiyesinde belirtilmediğinden 1472 yılından sonra ve asıl vakfiyenin tanzim tarihi olan 1478'den önce inşa edilmiş olmalıdır. Ondan önce Büyük Bedesten'e Yeni Bedesten denirken söz konusu bu inşaattan sonra Büyük Bedestân'a Bedestân-ı Atîk, Eski Bedesten denmiştir. Eski Fatih

⁷ Gündüz Özdeş, *Türk Çarşıları*, Tepe Yayınları, Ankara, 1998, s. 7.

⁸ Semavi Eyice, "Büyük Çarşı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 6, s. 509-513.

⁹ Halil İnalçık, "The Hub of the City: The Bedestan of Istanbul", *International Journal of Turkish Studies*, 1980, s. 1-17.

vakfiyesinde bazısı bitişik bazısı karşılıklı 265 dükkândan oluştuğu belirtilmiştir.¹⁰

Kapalıçarşı çevresinde her sokak, başka bir zanaata ayrılmıştı. Fatih Sultan Mehmet'in vakfiyesi padişahın ne kadar geniş kapsamlı bir şehir yenileme programı olduğunu gösterir. Şehirde iskânı özendirme amacının güdüldüğü bu programda hem sultanın hem de sadrazamın yaptırdığı külliyeler yeni yerleşenlere hizmet sunarak nüfusun artmasını teşvik ettikleri gibi şehrin geleceği için ticaretin özendirilmesini açısından da büyük önem taşıyordu. Çarşı alanlarının gelişmesi başkent olmanın yarattığı bir çekiciliğinin sonucudur.¹¹

Söz konusu iki bedesten, İstanbul halkı için bir cazibe merkeziydi; çünkü burada meslek gruplarının yoğunlaşması piyasada malların birarada bulunması imkânını sağlıyordu.¹² Kapalıçarşı'da doğal bir aydınlatma sistemi mevcuttu. Dükkânlar, tavanda ve tonozun yanlarında açılmış pencerelerden gelen gün ışığıyla aydınlatılıyordu. Çarşı, gün ışığının var olduğu saatlerde açık oluyordu. Çalışma hayatına erken saatlerde başlanıp akşam ezanı vakti evde olacak şekilde işin tamamlandığı dönemde bu aydınlatma sistemi yeterliydi. Kapalıçarşı'nın bitişik dört yanı ve yakın çevresi kendi içinde birer birim olan hanlarla çevrilidir. Bu hanların başlıcaları Paçavracı Hanı, Sarnıçlı Han, Ali Paşa Hanı, Camili Han, Çuhacı Hanı, İç ve Dış Cebeci Hanları, Yağcı Hanı, Rabia Hanı, Baltacı Hanı, Sorguçlu Han, Yolgeçen Hanı, Sepetçi Hanı, Bodrum Hanı, Astarıcı Hanı, Pastırmacı Hanı, Mercan Ağa Hanı, Tarakçılar Hanı, Perdahçılar Hanı, Kızlarağası Hanı, İmameli Han, Zincirli Han, Büyük ve Küçük Cebeci Hanları, Evliya Hanı, Sarraf Hanı, Kuyumcular Hanı, Yarım Taş Hanı idi. 1894 depreminden sonra çarşı tamir edilirken sınırları daraltılmış ve bu hanlardan bazıları çarşı dışında bırakılmıştır. Günümüzde çarşıya bağlı kalan, yalnızca çarşıdan girişi olan, dışarı açılan kapısı bulunmayan hanlar şunlardır: Astarıcı Hanı, Büyük ve Küçük Safran Hanları, Evliya Hanı, Sarraf Hanı, Mercan Ağa Hanı, Zincirli Han, Varakçı Hanı, Rabia Hanı, Kuyumcular Hanı, Yarım Taş Hanı.¹³ Hanlar adlarını, satılan malın türünden, binanın mimari ve ayırt edici bir özelliğinden ya da yaptıran kişi-

¹⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, Cilt: IV, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1974, s. 568.

¹¹ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi, Bizantion, Konstantinopolis*, Çev. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 213.

¹² Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, 2 Cilt, 2. Cilt, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 69.

¹³ Çelik Gülersoy, "Kapalıçarşı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 4, İstanbul, 2003, s. 422-431.

nin adından alabiliyordu. Aynı mesleği icra eden esnafın birarada toplanması çarşı düzeninin öne çıkan niteliğiydi.

Çarşının dört tarafına kolaylıkla giriş-çıkışın sağlandığı toplam on sekiz kapı bulunmaktadır. Bunların adları şöyledir: Kalpakçılar, Yorgancılar, Lûtullah Ağa, Hacı Memiş, Yüncüler, Örucüler, Mercan, Tığcılar, Mahmud Paşa, Kökçüler, Nuruosmaniye, Kürkçüler, Sepetçi Hanı, Sorguçlu Han, Yolgeçen, Hacı Hüsnü, Bitpazarı, Çadırcılar. Han adlarında olduğu gibi sokak adlarından da hangi malın alım satımının yapıldığı anlaşılabilir. Çarşıda altmış bir sokak vardır.¹⁴

İngilizlerin Gözüyle Bedesten

Klasik değerini kazanmış seyahatnameler, Doğu bilgisi içinde tuttuğu rol ve Yakındoğu coğrafyası ile toplumlarının Batı tarafından incelenmesi açısından önem taşımaktadır.¹⁵ Seyahatnamelerde ele alınan konulardan biri de ötekini tanımanın bir yolu olarak binaların anlatılması ve değerlendirilmesidir. Ziyaret edilen yerdeki çarşı, ibadethane, okul, köprü, kütüphane ve mesken gibi mimari öğelerin betimlenip işlevlerinin anlatılması 16. yüzyılın son çeyreğinde kuralları belirlenmiş olan seyahatname yazma sanatı (*ars apodemica*)nın kurallarından biridir.¹⁶ Bu çerçevede 17. yüzyılda Akdeniz dünyasına gelen İngiliz seyyahların eserlerinde İstanbul'daki bedestenin anlatılması kural nitindedir. Çarşı, Doğu'da şehir hayatının ana merkezlerinden biridir. Batı şehirlerinde merkez, şehir meydanıdır. Büyük meydanın etrafında küçük meydanlar vardır. Şehrin farklı işlevleri farklı meydanlarda kendini gösterir. İnanç, toplantı, ticaret, ana cadde işlevleri büyük meydana ya da ona açılan küçük meydanlarda can bulur. Müslüman şehirlerinin yapısı, meydanın işlevini dağıtmış, mekâna farklı bir düzenleme getirmiştir. Şehir, merkezdeki cami ve külliyesi etrafında şekillenir. Ticari hayatın merkezi,

¹⁴ Osman Ergin, "Çarşı", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 3, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, İstanbul 1988, s. 361.

¹⁵ Zerrin Baydar, "Batı Düşüncesinde Doğu Bilgisinin Kaynakları: Yakın Doğu Coğrafyasının Keşfinde XVI. ve XVII. Yüzyıl Seyahatnamelerinin Yeri", *Sosyoloji ve Coğrafya*, İstanbul, 2006, s. 600.

¹⁶ Haziran 2010'da İstanbul'da Şehir Üniversitesi ve Doğu Akdeniz Üniversitesi tarafından birlikte düzenlenen 2. Akdeniz Dünyası Sempozyumu'nda *Ars apodemica* ve 17. yüzyılda Akdeniz dünyasına gelen İngiliz seyyahların eserlerinde bu sistemin yansımaları konusunda verilen tebliğ yayını hazırlanmaktadır, Hikmet Nazlı Pişkin, "Ars Apodemica and Its Reflections on the 17th Century English Travel Accounts about Mediterranean"

¹⁷ Fernand Braudel (Yönetiminde), *Akdeniz: Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*, Maurice Aymard, "Mekânlar", Çev. Necati Erkurt, Aykut Derman, Metis, İstanbul, Ekim 2007, s. 134.

çarşı ve pazarlardır.¹⁷ 16. yüzyılda Avrupa’da şehirler çok gelişmiştir. Ele alınan dönemde Doğu-Batı ekseninin Batı merkezlerinden olan İngiltere’nin başkenti Londra, 16. yüzyılda geliştiği gibi 17. yüzyılda da hem nüfus artışı ve ticaret hacmi bakımından gelişimini devam ettirmiş, bu gelişim şehrin mimari yapılarına da yansımıştır. Ancak, ticaret Londra’nın şahdamarı olmasına rağmen, şehrin ticari değişim merkezleri olan pazarlar ve iş kollarının yoğunlaştığı mekânlar, özellikle dönemin önemli ticaret merkezi olan Royal Exchange incelendiğinde¹⁸ İstanbul’daki Kapalıçarşı gibi hepsi de tamamen kapalı alanda bulunan, çok sayıda dükkândan oluşan bir kompleks örneğine rastlanmaz. Londra’nın ünlü pazar yeri olan ve inşasına 17. yüzyılda başlanan Covent Garden da, mimari açıdan Doğu mimarisinin özelliklerini taşıyan Kapalıçarşı’dan elbette çok farklıdır. Bu bakımdan, kubbeli, tamamı kapalı, farklı caddelerinde ve hanlarında farklı iş kollarını birarada barındıran ticaret kompleksi olan Kapalıçarşı veya incelenen metinlerde Bezestan adıyla belirtilen bedesten, Batı’daki ticari değişim merkezlerinden hem mimari hem de ticari farklılığıyla seyyahların dikkatini çeken bir yapıdır.

Bu yazıda örnek olarak dört seyahatname seçilmiştir. Seçilen eserlerin yazarları, eğitimleri ve seyahat etme amaçları birbirinden farklı olmasına rağmen bedesten hakkında verdikleri bilgiler benzerdir. Başka konuları ele alırken yaptıkları üzere kişisel izlenimlere yer vermemişler, özellikle mallar konusunda nesnel bilgiler vermişlerdir. 1584-1602 yılları arasındaki dönemdeki çeşitli zamanlarda Doğu seyahati yapan ve İstanbul’da bulunan John Sanderson, bedesten ile ilgili şu bilgileri verir: “Şehirde ticaret yapılan ana yer iki *bezistan*tır. Bu binalar, kare şeklinde, yüksek tavanlı ve üstü kapalı büyük kubbeli binalardır. Her birinin etraftaki dört caddeye ve civarına açılan dört kapısı vardır. Tahmin edilemez değerinde kıymetli taşlar, inciler, samur ve her çeşit başka kaliteli kürk, ipek çeşitleri, altın işlemeli kumaşlar,¹⁹ yay, ok, kola takılan küçük kalkan, kılıç gibi hepsi de nadir ve sı-

¹⁸ Roy Porter, *London A Social History*, Penguin Books, London, 1996, s. 47, 70-71 ve 131-158. Royal Exchange, Londralı bir tüccar olan Thoms Gresham’ın yaptırdığı ticaret merkezidir. 1570 yılında Kraliçe Elizabeth tarafından törenle açılan Royal Exchange, revaklı geniş bir avlu etrafında yükselen dört katlı tuğla bir bina olup içindeki çok sayıda dükkânda cam eşya tüccarları, sarraflar, silah tüccarları, kumaşçılar gibi çeşitli iş koluna mensup kişiler faaliyet gösteriyordu. 1666’daki büyük Londra yangınında yandıktan sonra 1668’de tamir edilerek yeniden faaliyete geçirilmiştir.

¹⁹ 16. yüzyıl öncesinde Akdeniz havzasındaki ticarete Doğu malı ve Batı sanatının, özellikle de İtalyan sanatının yeri konusunda kumaş ve başka kıymetli mallara dair kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Rosamond E. Mack, *Doğu Malı Batı Sanatı: İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı 1300-1600*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

radışı mallarla dolu dükkânlar vardır. Burada ayrıca her mezhepten çok sayıda Hıristiyan esir de tıpkı at satar gibi gözlerine, ağızlarına ve vücutlarının her yerine bakılarak satılır. Türklerin dinlenme günü olan Cuma haricinde her gün bu satış yapılır.”²⁰

17. yüzyıl başında Halep vaizi atanması nedeniyle Doğu’ya seyahat eden ve bu bağlamda İstanbul’a gelen William Biddulph ise, “Konstantinopolis’te Londra’daki Exchange’e benzeyen ve *Bezestan* denen, eski *Bezestan*, yeni *Bezestan* adlarıyla birbirinden ayrılan, Londra’daki Royal Exchange’deki gibi her türlü malın getirildiği yerler vardır. Çeşit çeşit kadife, ipek, seten vardır, her çeşit ipekten²¹ ince işçilikle dikilip incelikli yapılmış hazır kaftanlar, en kaliteli işçilikle yapılmış curious mendiller ve çok evvelden getirilmiş pek çok başka mal bulunur. Ne var ki bu bezestanlar bütün gün boyunca açık değildir, belli saatlerde, sabah saat dokuzdan öğleden sonra dörde kadar açıktır, ayrıca her gün de açık değildir, haftanın belli günleri açıktır.”²²

17. yüzyıl başında, 1611 yılında İstanbul’da gelen ve seyahat aşkına yollara düşmüş bir seyyah olan William Lithgow, başka yerlere dair ayrıntılı bilgi vermesine rağmen bedesten hakkında sınırlı bilgi verse de dönemin önemli malları olan kumaş türleri üzerinde durmuştur: “Alışveriş yaptıkları yere *bezestan* denir. Burada, satenler, ipekliler, kadifeler, gümüş ve altın sırmalı kumaşlar, dünyadaki en incelikli işlenmiş mendiller ve anlatması yorucu sayısız başka mal olacak kadar çok sayıda mal satılır.”²³

²⁰ Sir William Foster (Ed.), *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602, with His Autobiography and Selections from His Correspondence*, Hakluyt Society, London, 1931, s. 77-78.

²¹ Erken modern dönemde Doğu malı kumaşların Batı’da egzotik ürün olarak değerlendirilip aranan tüketim nesnelere olmaları hakkında bir değerlendirme için bkz. Beverly Lemire, Giorgio Riello, “East & West Textiles and Fashion in Eurasia in the Early Modern Period”, *Journal of Social History*, Summer 2008, s. 887-916.

²² William Biddulph, *The Travels of Certain Englishmen into Africa, Asia, Troy, Bythinia, Thracia and to the Blacke Sea and into Syria, Cilicia, Pisidia, Mesopotomia, Damascus, Canaan, Galile, Samaria, Iudea, Palestina, Ierusalem, Iericho and the Red Sea and to sundry other places; begunne in the yeere of Iubile 1600 and by some of them finished this yeere 1608 the others not yet returned. Very profitable for the helpe of Trauellers and no lesse delightfull to all persons who take pleasure to heare of the Manners Governement Religion and customs of forraine and heathen countries*, Th. Haveland for W. Aspley, London 1609, s. 27.

²³ William Lithgow, *The Totall Discourse of the Rare Aduentures and Painefull Peregrinations of long Nineteene Yeraes Trauayles from Scotland to the Most Famous Kingdomes in Europe, Asia and Affrica Perfited by Three Deare bought Voyages in Surueighing of Forty eight Kingdomes ancient and modern, twenty one Rei-publickes, ten absolute principalities with two hundred Ilands The Particular name whereof are described in each argument of the Ten Divisions of this History and it also divided in Three Books Two Whereof Never heretofore published Where it Contayned an Exact Re-*

Soylu bir İngiliz olan George Wheler'in eseri, 17. yüzyılın son çeyreğine bakıldığında kapsamlı ve ayrıntılı seyahatnamesiyle dikkat çeken seyahatnamelerdendir. Wheler'in bedesten gözlemleri şöyledir: "Bazar veya bezestan dedikleri piyasa da kurşunla kaplı kubbeli, iç kısmı kemerler ve sütunlarla desteklenmiş, şehrin batı kısmında yer alan güzel bir binadır. İçindeki esas ticaret kürk kaftanlar ve yelekler, ince işçilikli eyer ve yular çeşitleri, kılıç ve silah çeşitleri üzerinedir. Kıyafet satan simsarlar o kadar çoktu ki kendimizi hemen dışarı atmak istedik; bu kıyafetlerin vebadan ölenlerin kıyafetleri olduğunu düşündük."²⁴

Kapalıçarşı, 16 ve 17. yüzyılda Osmanlı dünyasını ziyaret etmiş İngilizler için "öteki"ni keşfetme ve anlama çabası çerçevesinde salt mimari bir unsur olarak değerlendirilmekten ziyade hem ticaretin araçlarının ve yöntemlerinin irdelendiği hem de toplumsal hayatın gözlemlendiği bir mekân olma özelliği gösterir. Kapalıçarşı, mimari oluşumu ve gelişimi ile birlikte, içinde oluşturulmuş kültürel değerler bakımından da farklı araştırmalara konu olacak çok önemli bir mirastır. Bu mirasın farklı yöntemlerle incelenmesi şehir tarihi çalışmalarına katkıda bulunacaktır.

lation of the Lawes, Religion, Policies and Government of all Their Princes Potentates and People Together with the grleuous Tortures he Suffered by the inquisition of Malaga in Spaine his miraculous Discovery and Delivery thence and om the Northerne Iles, Imprinted at London by Nicholas Okes and are to be sold by Nicholas Exsell and Humphery Mosley at their shops in Pauls Church Yard at the Ball and White Lyon, 1632, s. 136.

²⁴ George Wheler, *A journey into Greece by George Wheler in Company of Dr. Spon of Lyons in Six Books Containing I. A voyage from Venice to Contantinople II. An account of Constantinople and adjacent places III. A voyage through Lesser Asia IV A voyage from Zant through several parts of Greece to Athens V. An accaount of Athens, VI. Several journeyes from Athens into Attica, Corinth, Boeotia with variety of sulptures*, London, 1682, s. 193.